

Фіскальна ефективність управління податковим боргом у сфері прямого оподаткування

У статті розкрито сутність податкового боргу, проаналізовано існуючі дисбаланси у структурі заборгованості прямих податків. Здійснено оцінку фіскальної ефективності управління податковим боргом у розрізі прямих податків. За результатами проведеного аналізу показників фіскальної ефективності управління податковим боргом встановлено, що в період економічної кризи та посткризовий період управління податковим боргом було фіскально неефективним. Визначено розмір втрат фіскальної ефективності прямих податків унаслідок неефективного управління податковим боргом.

Ключові слова: податковий борг, податкова заборгованість, прями податки, фіскальна ефективність, витрати бюджету.

Фискальная эффективность управления налоговым долгом в сфере прямого налогообложения

В статье раскрыта суть налогового долга, проанализированы существующие дисбалансы в структуре задолженности прямых налогов. Осуществлена оценка фискальной эффективности управления налоговым долгом в разрезе прямых налогов. По результатам проведенного анализа показателей фискальной эффективности управления налоговым долгом установлено, что в период экономического кризиса и посткризисный период управление налоговым долгом было фискально неэффективным. Определен размер потерь фискальной эффективности прямых налогов в результате неэффективного управления налоговым долгом.

Ключевые слова: налоговый долг, налоговая задолженность, прямые налоги, фискальная эффективность, расходы бюджета.

Fiscal management efficiency of tax debt in direct taxation

The article describes meaning of tax debts, analyzes imbalances in the structure of tax debts in direct taxation. The fiscal management efficiency of tax debt in direct taxation has been rated. The results of the fiscal management efficiency of tax debt in direct taxation ascertain that the fiscal management of tax debt in direct taxation has not been effective in the periods of economic crisis and post-crisis. The loss of the ineffective fiscal management of tax debt in direct taxation has been defined.

Keywords: tax debt, tax arrears, direct taxes, fiscal efficiency, budget expenditures.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення повноти та своєчасності акумуляції податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів залишається актуальною для України протягом усього періоду незалежності та набуває особливого значення в умовах спаду виробництва, посилення фінансової нестабільності, кризи неплатежів, зростання залежності від зовнішніх джерел фінансування. Це вимагає від фіскальних органів покращення управління податковим боргом та недопущення його подальшого нарощування. Податкова заборгованість негативно впливає на стабільність та рівномірність надходження податків, знижує їхню фіскальну ефективність. Зважаючи на негативний вплив податкового боргу на формування податкових надходжень, існує необхідність дослідження цієї проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Істотний внесок у розвиток і вдосконалення теоретичних розробок і практичних рекомендацій побудови ефективної системи управління податковим боргом зроблено багатьма провідними вітчизняними науковцями: В.А. Валігурою, А.С. Веткінім, В.П. Вишневським, О.М. Десятнюк, О.А. Долгим, Ю.Б. Івановим, А.І. Крисоватим, В.М. Мельником, Д.Б. Соколовським, І.М. Тарановим, О.М. Тимченко та ін.

Відаючи належне доробку учених у цій сфері, слід зауважити, що недостатньо розкритими залишаються оцінка фіскальної ефективності управління податковим боргом та

втрати фіскальної ефективності прямих податків, що виникають за умови неефективного управління боргом.

Метою статті є здійснення оцінки фіскальної ефективності управління податковим боргом та визначення втрат фіскальної ефективності прямих податків.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 14.1.175. Податкового кодексу України податковий борг – сума узгодженого грошового зобов'язання (з урахуванням штрафних санкцій за їх наявності), але не сплаченого платником податків у встановлений Кодексом строк, а також пеня, нарахована на суму такого грошового зобов'язання [1]. Тобто виникнення податкового боргу зумовлюється наявністю та несвоєчасною сплатою узгодженого грошового зобов'язання. Це відображає один з правових аспектів формування податкової заборгованості платників. Крім цього, податковий борг як багатоаспектне поняття слід розглядати в соціально-економічній, фінансовій та морально-етичній площинах. Оскільки відносини, що виникають у процесі оподаткування між платниками та державою, мають антагоністичний характер, добровільну сплату податків за будь-яких умов (незалежно від обсягу та якості отриманих суспільних благ) може гарантувати лише та частина платників, які мають високий рівень податкової культури, що спирається на морально-етичні принципи та усвідомлене виконання громадянського обов'язку.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Як соціально-економічне явище податкова заборгованість платників податків розглядається у тісному взаємозв'язку з економічною ситуацією в державі [2]. У період рецесії економіки зменшення податкових надходжень у доходах бюджетів зумовлюється не лише об'єктивним зменшенням доходів платників, а й поширенням девіантної поведінки на більше коло платників податків.

Податковий борг призводить до зниження фіскальної ефективності податків та звужує фінансові можливості держави щодо виконання своїх функцій, що негативно позначається на рівні фінансування соціальних і економічних програм, перешкоджає економічному зростанню.

Оскільки податковий борг є об'єктом податкового адміністрування, вітчизняні фіскальні органи на практиці поділяють податковий борг на типи і статуси. Такий поділ не є законодавчо закріпленим у Податковому кодексі України і є результатом оцінки стану правового регулювання щодо утвореного податкового боргу у платників податків та визначення ймовірності його погашення, здатністю фіскальних органів активно впливати на процес зменшення податкового боргу.

В Україні прийняті такі термінологічні позначення статусів та типів податкового боргу: інертний статус (фіскальні органи не застосовують ніяких заходів стягнення, крім вручення платнику податкових вимог, реєстрації податкової застави, опису заставленого майна та, як виключний випадок, арешту активів); дієвий статус (дії фіскальних органів приводять до зменшення податкового боргу). В дієвому статусі розрізняють активний, пасивний та безнадійний типи податкового боргу. Активний тип передбачає збереження можливостей застосування до боржника всіх стягнень, передбачених законодавством. Пасивний тип означає неможливість застосування до боржника заходів стягнення через об'єктивні причини: підготовка документів для ініціювання справи про банкрутство платника до прийняття ухвали суду про порушення справи про банкрутство; порушення провадження у справі про банкрутство прийняття рішення судом про при-

зупинення стягнення; підготовка документів для ініціювання справи про звернення стягнення боргу на майно платника (до прийняття відповідної ухвали суду); розшук платника-боржника; відсутність активів). Безнадійним податковий борг вважається в таких випадках: платник визнаний банкрутом і його активів недостатньо для задоволення вимог; платник – фізична особа у судовому порядку визнаний зниклим або померлим, а майна недостатньо для задоволення вимог; минули терміни позовної давності (при відсутності сум податкового боргу, стосовно яких граничний термін стягнення ще не настав); заборгованість виникла внаслідок форс-мажорних обставин; юридична особа визнана фіктивною. Також у складі активного статусу може окремо розглядатися борг до прийняття органом податкової служби рішення про відстрочку (розстрочку) на підставі затвердженої судом мирової угоди та податковий борг, за яким вже прийнято рішення про розстрочку (відстрочку) [3, с. 361].

Складовими процесу управління податковим боргом є збирання, систематизація та аналіз інформації про суми податкового боргу з метою прийняття адекватних управлінських рішень щодо заходів впливу на фіскальну поведінку платників податків, що сприятиме мінімізації обсягу податкового боргу та його негативного впливу, тому необхідне його детальне вивчення у практичній площині.

Статистичні дані свідчать про стабільно високі обсяги податкового боргу в Україні починаючи з періоду економічної кризи 2008–2009 років. Ця тенденція зберігається і в сучасних умовах (табл. 1). У структурі податкового боргу серед прямих податків найбільшу частку становить борг з податку на прибуток підприємств, його частка у середньому за період дослідження становить 26%, частка податкової заборгованості з інших прямих податків є значно меншою: 5,4% з плати за землю та 3,2% з податку на доходи фізичних осіб. Проте обсяг податкового боргу з податку на доходи фізичних осіб, зрісши стрибкоподібно у період 2009–2010 років, залишається практично незмінним, у той час як з плати за землю має

Таблиця 1. Податковий борг з окремих прямих податків та його структура за період 2003–2013 років

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Борг з податку на доходи фізичних осіб, млн. грн.	122,2	87,3	104,0	116	114,7	195,4	354,5	547,7	618,9	567,7	551,6
Частка боргу з податку на доходи фізичних осіб у структурі боргу, %	0,87	0,99	1,11	1,49	1,81	2,59	3,51	3,85	7,69	6,10	5,14
Борг з податку на прибуток підприємств, млн. грн.	4082	2409	2328	2334	2123	2000	2343	3864	1613	1911	2551
Частка боргу з податку на прибуток підприємств у структурі боргу, %	29,16	27,36	24,76	29,9	33,57	26,51	23,22	27,14	20,04	20,53	23,76
Борг з плати за землю, млн. грн.	519,5	250,4	239,5	204,8	173	270,1	588,6	741,7	726,8	971,2	1129,5
Частка боргу з плати за землю в структурі боргу, %	3,71	2,84	2,55	2,62	2,73	3,58	5,83	5,21	9,03	10,43	10,52
Податковий борг за податковими зобов'язаннями платників, млн. грн.	14001	8804	9402	7806	6324	7546	10089	14238	8047	9310	10736
Частка боргу за податковими зобов'язаннями платників, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Розраховано на основі [4].

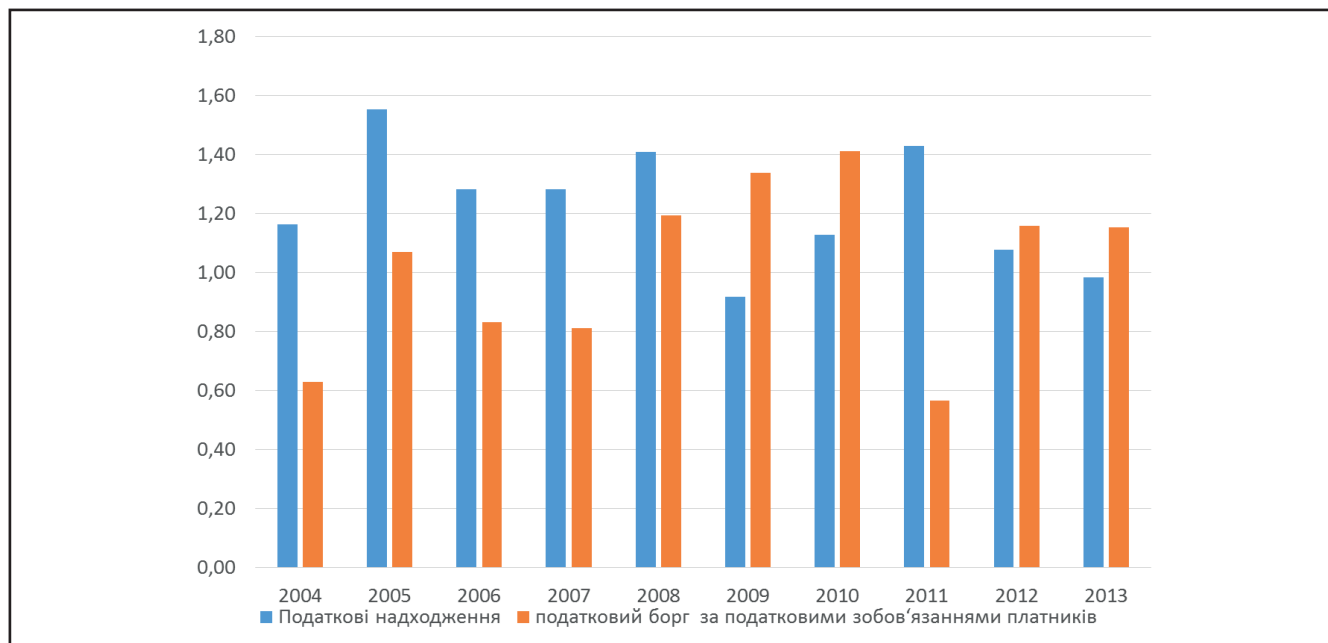

Рисунок 1. Темп зростання податкових надходжень та податкового боргу за період 2004–2013 років

Розраховано на основі [4].

постійну тенденцію до збільшення. Середнє значення боргу з податку на прибуток підприємств у період 2010–2013 років залишається досить значним – 2484, 8 млн. грн.

Про проблеми в управлінні податковим боргом свідчить і дисбаланс (рис. 1), відповідно до якого темп зростання податкового боргу в посткризовий період суттєво перевищує темп зростання податкових надходжень, винятком є 2011 рік.

Динаміка прямих податків та результати розрахунків частки податкового боргу в надходженнях прямих податків до зведеного бюджету України за період 2004–2013 років наведені в табл. 2.

Відповідно до даних табл. 2 темп зростання надходжень з податку на доходи фізичних осіб, за винятком періоду 2008–2010 років перевищує зростання податкового боргу з ньо-

Таблиця 2. Динаміка прямих податків та частки податкового боргу в надходженнях податків за період 2004–2013 років

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Темп зростання податку на доходи фізичних осіб, %	97,7	131,1	131,5	152,6	132,0	96,9	114,7	118,0	113,1	106,0
Темп зростання боргу з податку на доходи фізичних осіб, %	71,4	119,2	111,5	98,9	170,4	181,4	154,5	113,0	91,7	97,2
Частка податкового боргу в податку на доходи фізичних осіб, %	0,66	0,6	0,51	0,33	0,43	0,8	1,07	1,03	0,83	0,76
Темп зростання податку на прибуток підприємств, %	122,1	145,2	111,5	131,5	139,1	69,1	122,1	136,5	101,3	98,6
Темп зростання боргу з податку на прибуток підприємств, %	59,0	96,6	100,3	91,0	94,2	117,1	165,0	41,7	118,5	133,4
Частка податкового боргу в податку на прибуток підприємств, %	14,91	9,92	8,92	6,17	4,18	7,09	9,58	2,93	3,43	4,64
Темп зростання плати за землю, %	112,8	118,5	114,9	124,6	171,8	125,2	114,1	112,2	117,6	101,8
Темп зростання боргу з плати за землю, %	48,2	95,6	85,5	84,4	156,2	217,9	126,0	98,0	133,6	116,3
Частка податкового боргу в платі за землю, %	10,92	8,81	6,56	4,45	4,04	7,04	7,77	6,79	7,72	8,82
Темп зростання податкових надходжень, %	116,3	155,3	128,2	128,2	140,9	91,6	112,7	142,8	107,7	98,2
Темп зростання податкового боргу, %	62,9	106,8	83,0	81,0	119,3	133,7	141,1	56,5	115,7	115,3
Частка боргу в податкових надходженнях, %	13,94	9,59	6,21	3,92	3,32	4,85	6,07	2,4	2,58	3,03

Розраховано на основі [4].

го. Незначною є частка боргу в обсязі фактично сплаченого податку протягом аналізованого періоду. Порівняно з іншими прямими податками ефективність управління боргом з плати за землю є нижчою, що виявляється у відносно більшій частці податкової заборгованості у надходженнях плати за землю, у середньому її розмір становить 7,3% за період дослідження. Зростання заборгованості більшими темпами, ніж надходження у період кризи та посткризовий період (окрім 2011 року), характерне і для податку на прибуток підприємств. У середньому частка податкового боргу у надходженнях податку на прибуток підприємств за аналізовані роки становила 7,2%. Негативною є тенденція до її поступового зростання протягом 2012–2013 років після найнижчого її значення – 2,93% у 2011 році. Детальний аналіз дозволив встановити, що найбільший обсяг заборгованості з податку на прибуток підприємств формується у підприємств приватного сектору економіки (рис. 2). Якщо для державних та комунальних підприємств характерною є постійна тенденція до зменшення заборгованості з цього податку, то для приватних навпаки, борг з податку на прибуток підприємств, зменшившись до 652,7 млн. грн. у 2011 році, у подальшому поступово зріс до 1598,5 млн. грн. у 2013 році.

Зростання боргу з податку на прибуток підприємств обумовлюється також особливостями сплати цього податку. Починаючи з 2013 року п. 1 статті 57 Податкового кодексу України передбачено сплату авансових внесків з податку на прибуток підприємств. Платники податку зобов'язані щомісяця сплачувати авансовий внесок з податку на прибуток підприємств у розмірі не менше 1/12 нарахованого до сплати податку за попередній звітний податковий рік, якщо отриманий за попередній рік дохід, перевищує 10 млн. грн. (20 млн. грн. починаючи з 01.06.2016) [1]. Оскільки авансові внески вважаються узгодженою сумою грошових зобов'язань, у випадку порушення податкового законодавства щодо їх сплати, у платників виникає податковий борг. Унаслідок відволікання оборотних коштів підприємств через авансову сплату по-

датку у підприємств вже за підсумками 2013 року сформувався податковий борг: у державних підприємств – 15,8 млн. грн., у підприємств комунальної власності – 123,3 млн. грн., у приватних підприємств – 132,1 млн. грн. [4]. Тобто запровадження авансової сплати податку на прибуток підприємств негативно відобразилося на податкоспроможності платників та призвело до збільшення податкового боргу.

Суттєвим чинником впливу на обсяг податкового боргу є надмірна сплата податків. Відповідно до п. 2 статті 43 Податкового кодексу України у разі наявності у платника податків податкового боргу повернення помилково та/або надміру сплаченої суми грошового зобов'язання проводиться лише після повного погашення такого податкового боргу платником податків [1]. Крім цього, п. 1 статті 87 Податкового кодексу надає можливість платникам сплатити грошові зобов'язання або погасити податковий борг з відповідного платежу за рахунок надміру сплачених сум такого платежу (без заяви платника) або за рахунок помилково та/або надміру сплачених сум з інших платежів (на підставі відповідної заяви платника) до відповідних бюджетів [1]. Таким чином, можемо стверджувати, що держава, законодавчо закріпивши умови погашення податкового боргу першою чергою за рахунок надміру сплачених податків, діє не лише у власних інтересах, але водночас враховує інтереси платників, не допускаючи подальшого нарощування податкового боргу, зокрема за рахунок накопичення пені у його складі.

Порядок №882 [5] деталізує механізм повернення надміру сплачених сум податків та вказує на те, що платник у своїй заяві про повернення надміру чи помилково сплачених сум повинен вказати один із таких можливих способів:

- 1) на поточний рахунок платника податку в банку;
- 2) на погашення грошового зобов'язання (податкового боргу) з інших платежів, контроль за справлянням яких покладено на органи Міндоходів, незалежно від виду бюджету;
- 3) готівкою за чеком у разі відсутності у платника податків рахунку в банку;

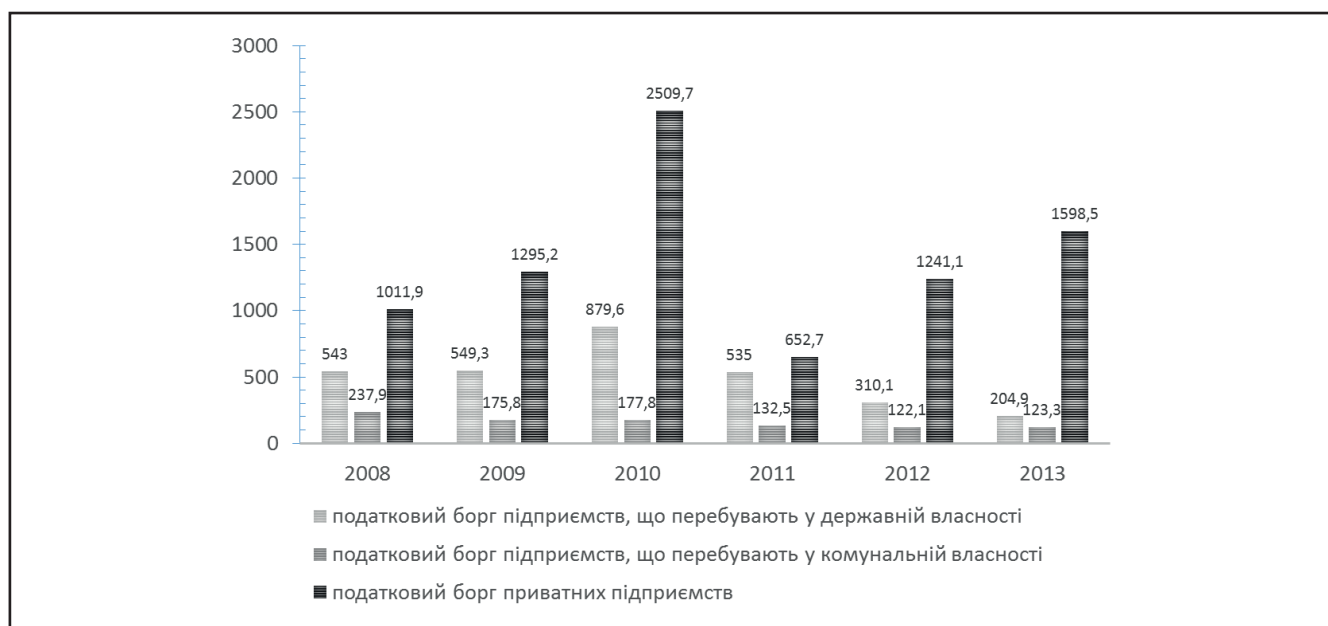

Рисунок 2. Розподіл податкового боргу з податку на прибуток підприємств за формами власності, млн. грн.
Розраховано на основі [4].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4) готівкою з рахунків банків у разі відсутності у платника податків рахунку в банку;

5) поштовим переказом через підприємства поштового зв'язку;

6) для подальших розрахунків у якості авансових платежів (передоплати) або грошової застави.

Проте вибір платниками податків шостого способу повернення надміру чи помилково сплачених сум є малоїмовірним, оскільки сплата податків впливає на основні показники їхньої фінансово-господарської діяльності, до яких, як зазначають автори підручника [6, с. 113], відносяться: собівартість продукції, обсяг реалізації продукції, виручка від реалізації продукції, залишки нереалізованої продукції підприємства, прибуток від реалізації продукції, прибуток підприємства, платоспроможність підприємства, фінансова стійкість підприємства, іммобілізація оборотних коштів підприємства, чистий прибуток підприємства та використання прибутку підприємства. Тобто сплата податків здійснює суттєвий регулюючий вплив на діяльність платників і головним чином обмежує їхні доходи. Це твердження справедливе і щодо фізичних осіб – платників податків. У процесі оподаткування зменшується чистий дохід домогосподарств, безпосередньо впливаючи на їхній платоспроможний попит, а відтак і можливість задовольняти потреби розширеного відтворення. Тому вибір добровільної авансової сплати податків суперечить інтересам та цілям платників податків, як фізичних, так і юридичних осіб.

В умовах істотного дефіциту фінансових ресурсів платники податків, навпаки, вдаються до оптимізації податкового навантаження, а надміру сплачені податки у них часто виникають за безпосередньої участі фіскальних органів у процесі адміністрування податків. Особливої актуальності ця проблема набула у період економічної кризи та залишається такою до сьогодні. Це негативно впливає на фінансовий стан платників податків, відображається на їхній платіжній дисципліні. Водночас слід вказати на існуючі дисбаланси у структурі надмірно сплачених податків. Закономірно, що найбільші з них формуються з основних бюджетоформуючих податків. Зокрема, надміру сплачені суми податку на прибуток підприємств суттєво збільшилися у зв'язку з упро-

вадженням авансових платежів по цьому податку починаючи з 2013 року (рис. 3).

З рис. 3 видно, що найбільші обсяги надміру сплачених податків формуються з податку на прибуток підприємств, вони мають стабільну тенденцію до збільшення – зросли більш ніж у 13 разів протягом всього аналізованого періоду і складають від 45 до 79% у структурі надміру сплачених податків.

Оскільки надміру сплачені податки першочергово зараховуються у рахунок сплати податкового боргу по відповідному податку, то, якщо теоретично припустити можливість 100% зарахування надміру сплачених сум по податку на прибуток підприємств у рахунок погашення податкового боргу, то за період дослідження було б погашено від 36,8 до 89,5% податкового боргу податку на прибуток підприємств.

Таким чином, надміру сплачені податки, збільшуючи податкові надходження у поточному періоді, у майбутньому можуть призвести до зниження фіскальної ефективності податків внаслідок негативного їх впливу на фінансовий стан платників, особливо це стосується податку на прибуток підприємств.

Зазначимо, що негативний вплив податкового боргу з прямих податків найбільше позначається на фіскальній ефективності податку на прибуток підприємств та платі за землю. Однією з основних причин такої негативної ситуації є неефективність адміністрування податкового боргу. Це виявляється у відсутності налагодженого діалогу з усіма платниками податків, низькому рівні податкової культури платників та їхньому бажанні вирішити проблемні питання, пов'язані зі сплатою податків через корупційні схеми.

В Україні згідно зі статистичними даними накопичено значний обсяг заборгованості платників зі сплати податкових платежів і фактично сплачується лише незначна частина реструктуризованої суми. До поточних податкових зобов'язань додаються реструктуризовані, і заборгованість з року в рік накопичується вже за цими загальними сумами [8, с. 303].

За період 2005–2011 років частка щорічно списаного боргу від обсягу податкової заборгованості на кінець року в середньому становила 40,6%, що відповідає 4141,57 млн. грн. Найбільше було списано податкового боргу у 2009 році: 68,3% від обсягу податкової заборгованості, або 8044 млн. грн. У період 2008–2009 років свого максимуму досягли

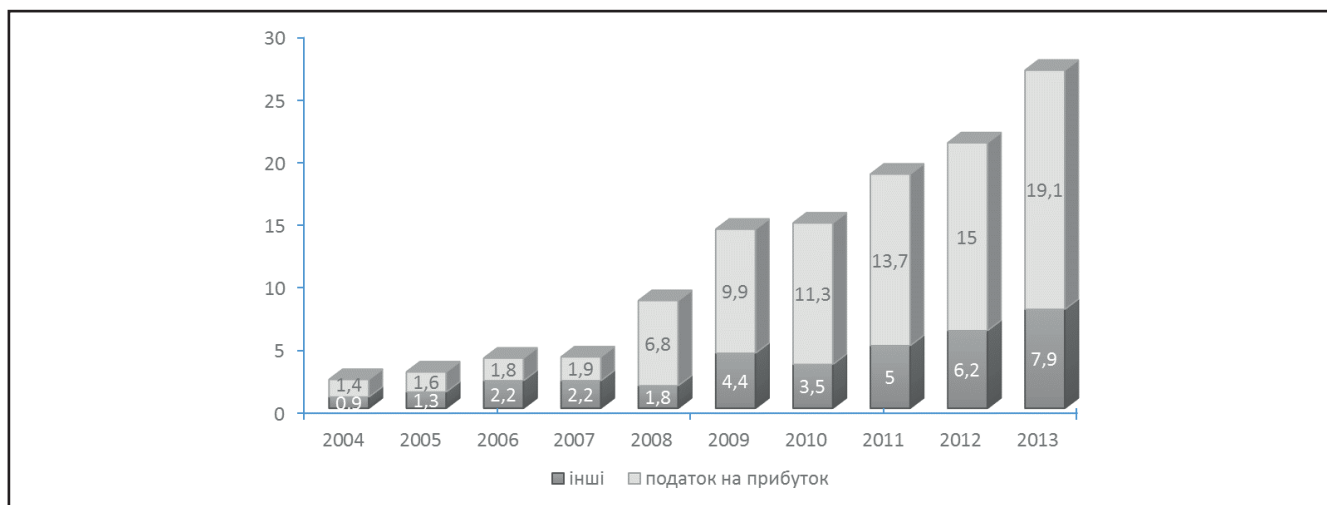

Рисунок 3. Надміру сплачені податки, млрд. грн.

Розраховано та побудовано на основі [7].

розстрочення та відстрочення податкової заборгованості: 10025 млн. грн. у 2008 році та 10613 млн. грн. у 2009 році відповідно [8, с. 304]. Такий підхід до управління податковим боргом призводить до зменшення його номінального розміру, проте не супроводжується реальними надходженнями податків до бюджетів та призводить до звуження податкової бази та зменшення фіскальної ефективності податків. Можливість списання податкового боргу, його розстрочення та відстрочення не стимулює платників до своєчасного погашення податкових зобов'язань. У випадку накопичення значних сум податкової заборгованості, що виникає, як правило, у великих платників, за умови їх відстрочення або розстрочення, по суті платник отримує від держави безвідсотковий кредит. Це порушує принципи рівності та справедливості в оподаткуванні та створює підґрунтя для ухилення від сплати податків для одних платників та збільшення податкового навантаження для інших. Тому необхідно враховувати потенційні наслідки прийнятих рішень у процесі управління податковим боргом, постійно здійснювати моніторинг податкової заборгованості та оцінку потенційних втрат бюджету.

Як зазначає О.М. Десятнюк: «Питання ефективності системи управління податковим боргом має особливе значення, оскільки впливає на рівень економічної безпеки держави і відношення суспільства до податкової системи. Певною мірою відстежити ефективність цієї системи можна за результатами оцінювання якісних і кількісних зрушень у суспільстві, зумовлених її дією. Це потребує узагальненої характеристики ступеня досягнення цілей та основних змін, пов'язаних з її функціонуванням» [9, с. 151]. З цією метою науковець пропонує здійснювати оцінку динаміки таких показників:

- рівень добровільності виконання платниками податків своїх податкових зобов'язань;
- рівень витрат контролюючих органів на забезпечення погашення податкового боргу платниками податків;
- ймовірність виявлення випадків невиконання чи неналежного виконання податкових зобов'язань платниками податків;
- якість адміністрування податкового боргу і роботи з боржниками [9, с. 151].

Проте слід звернути увагу на те, що при їхньому обчисленні можуть виникнути труднощі інформаційно-аналітичного характеру, пов'язані з відсутністю ведення обліку витрат адміністрування податкового боргу органами фіскальної служби. Інші показники теж складно використати з цією метою. Показник «якість адміністрування податкового боргу і роботи з боржниками», на нашу думку, носить суб'єктивний характер. На значення показника «рівень добровільності виконання платниками податків своїх податкових зобов'язань» може впливати значна кількість інших чинників, не пов'язаних з ефективністю управління податковим боргом, передбачити які та здійснити оцінку вкрай складно.

У процесі дослідження ми відібрали показники, які, на нашу думку, найкраще відображають фіскальну ефективність управління податковим боргом, обчислили їх та перевірили доцільність їх використання шляхом побудови моделей парної кореляції.

Керуючись отриманими результатами, визначення фіскальної ефективності управління податковим боргом, на нашу думку, необхідно здійснювати за допомогою показника,

запропонованого А.М. Соколовською для оцінки фіскальної ефективності податкових пільг. Цей показник А.М. Соколовська розраховує як співвідношення коефіцієнта зростання податкових надходжень до бюджету і коефіцієнта зростання обсягу податкових пільг (коефіцієнта зростання втрат бюджету від надання податкових пільг) [10, с. 44]. Цей показник ми адаптували до наших умов використання, замінивши у ньому обсяг податкових пільг на обсяг податкового боргу. Такий підхід було використано і в роботі М.М. Фільо:

$$E_{пб} = \frac{K_{пп}}{K_{пб}}, \quad (1)$$

де $E_{пб}$ – ефективність управління податковим боргом;

$K_{пп}$ – коефіцієнт зростання податкових надходжень;

$K_{пб}$ – коефіцієнт зростання податкового боргу.

Якщо $E_{пб} < 1$, то управління податковим боргом є неефективним; якщо $E_{пб} > 1$, то управління ефективне.

Своєю чергою, коефіцієнт зростання податкових надходжень обчислюємо так:

$$K_{пп} = \frac{П_{н1}}{П_{н0}}, \quad (2)$$

де $П_{н0}$ – обсяги податкових надходжень у базовому періоді;

$П_{н1}$ – обсяги податкових надходжень у звітному періоді.

Коефіцієнт зростання податкового боргу обчислюємо так:

$$K_{пб} = \frac{П_{б1}}{П_{б0}}, \quad (3)$$

де $П_{б0}$ – податковий борг у базовому періоді;

$П_{б1}$ – податковий борг у звітному періоді [11, с. 102–104].

Результати розрахунку показників фіскальної ефективності управління податковим боргом у цілому та в розрізі окремих прямих податків наведені у табл. 3.

Відповідно до даних табл. 3, управління податковим боргом було фіскально ефективним у період 2004–2008 років, максимальне значення коефіцієнта фіскальної ефективності управління податковим боргом було у 2011 році – 2,53. У періоди 2009–2010 та 2012–2013 років управління податковим боргом було фіскально неефективним. Зокрема, у період економічної кризи значення цього показника були мінімальними: 0,69 та 0,8 у 2009 році та 2010 році відповідно. З податку на прибуток підприємств та плати за землю в ці періоди також не забезпечувалася фіскальна ефективність управління податковим боргом. У докризовий період максимальна фіскальна ефективність забезпечувалася в 2004 році, а в посткризовий – у 2011 році. Податок на доходи фізичних осіб характеризується більшою фіскальною ефективністю, що пов'язано з особливостями його адміністрування. Неефективним було управління боргом по податку на доходи фізичних осіб у період 2008–2010 років. Найнижчою фіскальна ефективність управління боргом по податку на доходи фізичних осіб була у 2009 році – 0,53, найвищою у 2007 році – 1,54.

Для того щоб розрахувати втрати фіскальної ефективності по прямих податках, що виникають внаслідок неефективного управління податковим боргом, здійснимо розрахунки за формулою [11, с. 105]:

$$ПВб - ПБ \times (1 - E_{пб}), \quad (4)$$

де $ПВб$ – податкові втрати у зв'язку з неефективним управлінням податковим боргом;

$ПБ$ – податковий борг.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 3. Показники фіскальної ефективності управління податковим боргом в Україні у розрізі прямих податків за 2004–2013 роки

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Податкові надходження										
Кпп	1,16	1,55	1,28	1,28	1,41	0,92	1,13	1,43	1,08	0,98
Кпб	0,63	1,07	0,83	0,81	1,19	1,34	1,41	0,57	1,16	1,15
Епб	1,85	1,45	1,54	1,58	1,18	0,69	0,80	2,53	0,93	0,85
Податок на доходи фізичних осіб										
Кпп	0,98	1,31	1,32	1,53	1,32	0,97	1,15	1,18	1,13	1,06
Кпб	0,71	1,19	1,12	0,99	1,70	1,81	1,54	1,13	0,92	0,97
Епб	1,37	1,10	1,18	1,54	0,77	0,53	0,74	1,04	1,23	1,09
Податок на прибуток підприємств										
Кпп	1,22	1,45	1,12	1,31	1,39	0,69	1,22	1,37	1,01	0,99
Кпб	0,59	0,97	1,00	0,91	0,94	1,17	1,65	0,42	1,19	1,33
Епб	2,07	1,50	1,11	1,45	1,48	0,59	0,74	3,27	0,85	0,74
Плата за землю										
Кпп	1,13	1,19	1,15	1,25	1,72	1,25	1,14	1,12	1,18	1,02
Кпб	0,48	0,96	0,86	0,84	1,56	2,18	1,26	0,98	1,34	1,16
Епб	2,34	1,24	1,34	1,48	1,10	0,57	0,91	1,14	0,88	0,87

Розраховано на основі [4].

Таблиця 4. Втрати фіскальної ефективності прямих податків від неефективного управління податковим боргом, млн. грн.

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Податкові надходження	–	3177,29	2869,65	–	640,59	1596,58
Податок на доходи фізичних осіб	44,10	165,11	141,05	–	–	–
Податок на прибуток підприємств	–	961,51	1003,44	–	278,23	666,48
Плата за землю	–	250,53	70,25	–	116,66	141,23

Розраховано на основі [4].

Результати розрахунку втрат фіскальної ефективності прямих податків від неефективного управління податковим боргом містяться у табл. 4.

Як видно із даних табл. 4, уперше за досліджуваний період втрати фіскальної ефективності внаслідок неефективного управління податковим боргом виникли у 2008 році з податку на доходи фізичних осіб у розмірі 44,1 млн. грн. За аналізований період найбільші втрати фіскальної ефективності податків через заборгованість було понесено у 2009 році – 3177,29 млн. грн. Зокрема, найбільші з них пов'язані зі зменшенням фіскальної ефективності податку на прибуток підприємств на суму 961,51 млн. грн. Найбільші втрати фіскальної ефективності по податку на доходи фізичних осіб було понесено у 2009 році – 165,11 млн. грн. Деяко менші втрати фіскальної ефективності податків припадають на 2010 рік – 2869,65 млн. грн., проте саме в цьому році втрати по податку на прибуток були максимальними – 1003,44 млн. грн. У 2013 році спостерігається суттєве зменшення фіскальної ефективності податків: втрати внаслідок неефективного управління податковим боргом збільшилися до 1596,58 млн. грн. (або більш ніж у 2 рази порівняно з 2012 роком), така ж ситуація характерна і для податку на прибуток підприємств. Таким чином, втрати фіскальної ефективності управління податковим боргом характерні для періоду економічної нестабільності та своєю чергою спричиняють втрати фіскальної ефективності податків, які, як правило, більші по бюджетоформуючих податках.

Висновки

Узагальнюючи результати дослідження, ми прийшли до таких висновків:

– для періоду економічної кризи та посткризового періоду характерним є дисбаланс – темп росту податкового боргу перевищує темп зростання податкових надходжень, що свідчить про фіскальну неефективність управління податковим боргом; у період економічної стабільності управління податковим боргом є фіскально ефективним. Найбільше відхилення за цими показниками серед прямих податків спостерігається з податку на прибуток підприємств та платі за землю;

– списання податкового боргу негативно відображається на фіскальній ефективності управління податковим боргом та спричиняє додаткові втрати фіскальної ефективності податків. Найбільші втрати внаслідок списання податкового боргу серед прямих податків виявлено з податку на прибуток підприємств;

– відстрочений негативний вплив на фіскальну ефективність податків спричиняє і надмірна їх сплата, найбільший обсяг якої встановлено з податку на прибуток підприємств;

– найнижча фіскальна ефективність управління податковим боргом серед прямих податків за період дослідження та найбільші втрати фіскальної ефективності спостерігаються по податку на прибуток підприємств та платі за землю;

– з метою забезпечення ефективності управління податковим боргом, недопущення зменшення фіскальної ефективності податків, перш за все необхідно попереджувати можливість несвоєчасної сплати податкових зобов'язань платниками, це потребує налагодження партнерських відносин з платниками та врахування їх пропозицій при підготовці законодавчих актів з питань оподаткування. Іншими вагомими чинниками підвищення ефективності управління

податковим боргом є адміністрування податків та ефективність діяльності фіскальних органів, з огляду на це оцінювання ефективності адміністрування податків та діяльності фіскальних органів стане предметом наших наступних досліджень.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI зі змінами та доповненнями [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page3>
2. Долгий О.А. Мінімізація податкового боргу: економіко-правове забезпечення та організація / О.А. Долгий, А.М. Новицький, В.І. Антипов, О.О. Долгий, А.М. Леміш, В.С. Гаргуша, В.А. Форостовець / Навч. посібник за заг. ред. В.І. Антипова та О.А. Долгого. – К.: Вечірній Коростень, 2005. – 208 с.
3. Яковлева А.М. Державне управління податковим боргом в умовах посилення кон'юнктурних коливань / Яковлева А.М. // Вісник Хмельницького національного університету 2010, №5, Т. 4. – С. 359–362.
4. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua>
5. Порядок взаємодії територіальних органів Міністерства доходів і зборів України, місцевих фінансових органів та територіальних органів Державної казначейської служби України у процесі повернення платникам податків помилково та/або надміру сплачених сум

грошових зобов'язань, затверджений наказом Міністерства доходів і зборів України, Міністерства фінансів України від 30.12.2013 №882/1188, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 23.01.2014 за №146/24923.

6. Фінанси підприємств: Підручник / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.; кер. кол. авт. і наук. ред. – 6-те вид., перероб та допов. – К.: КНЕУ 2006. – 552 с.

7. Офіційна веб-сторінка Міністерства фінансів України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.minfin.gov.ua/>

8. Економіка налогових реформ: монографія / Под ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова, Л.Л. Тарангул. – К.: Алерта, 2013. – 432 с.

9. Десятнюк О.М. Теоретико-методологічні засади управління податковим боргом / О.М. Десятнюк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Економіка. – 2013. – Вип. 21. – С. 148–152. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoa_2013_21_34.pdf.

10. Соколовська А.М. Проблеми моніторингу ефективності надання податкових пільг в Україні [Текст] / А.М. Соколовська // Фінанси України. – 2011. – №3. – С. 42–53.

11. Фільо М.М. Фіскальні інститути мінімізації податкових втрат [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / М.М. Фільо. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 288 с.

УДК 005.334

МАМЕДОВА Ельнура Бунят кизи,
Азербайджанський кооперативний університет

Управління підприємствами аграрного сектору: акцент на фінансові ризики

У статті за результатами проведеного дослідження ідентифіковано специфіку здійснення виробничо-комерційної діяльності підприємств аграрного сектору. Запропоновано модель управління фінансовими ризиками на підприємствах, яка складається з семи блоків, результати імплементації розробленої моделі нададуть можливість приймати ефективні управлінські рішення щодо попередження та мінімізації фінансових ризиків. Розглянуто основні методи нейтралізації та попередження фінансових ризиків і виділені найбільш пріоритетні методи щодо мінімізації ризиків виробничо-комерційної діяльності підприємств аграрного сектору.

Ключові слова: ризик, управління фінансовими ризиками, аграрний сектор, інвестиційні ризики, модель управління фінансовими ризиками.

МАМЕДОВА Эльнура Бунят кызы,
Азербайджанский кооперационный университет

Управление предприятиями аграрного сектора: акцент на финансовые риски

В статье по результатам проведенного исследования идентифицирована специфика осуществления производственно-коммерческой деятельности предприятий аграрного сектора. Предложена модель управления финансовыми рисками на предприятиях, которая состоит из семи блоков, результаты имплементации разработанной модели предоставят возможность принимать эффективные управленческие решения по предупреждению и минимизации финансовых рисков. Рассмотрены основные методы нейтрализации и предупреждения финансовых рисков и выделены наиболее приоритетные методы по минимизации рисков производственно-коммерческой деятельности предприятий аграрного сектора.

Ключевые слова: риск, управление финансовыми рисками, аграрный сектор, инвестиционные риски, модель управления финансовыми рисками.

Elnura MAMMADOVA Bunyat kyzy,
Azerbaijan co-operative University

Management Agricultural Enterprises: Focus On Financial Risks

The article on the results of the study identified the specifics of the implementation of industrial and commercial activity of the enterprises of the agricultural sector. A model of financial risk management in enterprises, which consists of seven blocks, the results of the implementation of the developed model will provide an opportunity to make effective management decisions